

3. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/2010_5/24_05.pdf.
4. Зуб А.Т. Лідерство в менеджменті / Анатолій Зуб, Геннадий Смирнов. – М. : ЗАО "Принт – Ателье", 1999. – 212 с.
5. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. / Оксана Моргулець – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
6. Немов Р.С. Психологія: Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодіагностика. Введение в наукопсихологическое исследование с элементами математической статистики. 3-е изд./ Роберт Немов. — М., 1998. - С. 512 — 521.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування/ Лідія Орбан-Лембрик. - К.: Либідь, 2004. - 576 с.
8. Основы психологии: Практикум / Ред.-сост. Л.Д. Столяренко. Изд. 2-е, доп. и переработ. – Ростов н/Д: «Феникс», 2001. – 704 с.
9. Психодіагностика в службі зайнятості: метод. посіб. / за ред. В.В. Синявського, О.О. Яцишина– К., 1998. – С. 34-51.
10. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера: навч. посіб. / Ліана Скібіцька. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 192 с.
11. Тест "Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур" [Текст] // Психолог. - 2004. - №1(січень). - С. 28-30.
12. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп/ Николай Фетискин, Владимир Козлов, Григорий Мануйлов. - М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с.
13. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера // навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 442 с.

Льницька З.

Науковий керівник – доц. Шпак М.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження. Глобальні зміни на сучасному етапі розвитку суспільства зумовили підвищення інтересу науковців до дослідження проблеми лідерства, як здатності особистості об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей. Формування активної життєвої позиції людини передбачає її оптимальне входження в колектив і виконання лідерських функцій. Лідер відіграє повідну роль в організації спільної діяльності групи, до якої він належить, і регулює міжособистісні стосунки.

Проблема розвитку лідерських якостей була предметом дослідження багатьох соціологів, педагогів, психологів. Зокрема, сутність феномену лідерства, його види та функції розкриваються у працях таких вітчизняних вчених, як: Г.М. Ашина, І.П. Волкова, В.Д. Гончарова, І.С. Кона, Є.С. Кузьміна, Л.І. Уманського. Значний емпіричний матеріал з проблеми лідерства накопичено зарубіжними вченими (К. Бланшар, К. Левін, Д. МакГрегор, Б. Мітчел, Ф. Фідлер Р. Хаус, П. Херсі та ін.).

Метою нашого дослідження є на основі теоретичного аналізу соціально-психологічної та педагогічної літератури і результатів експериментального дослідження обґрунтувати психологічні умови розвитку лідерських якостей у підлітковому віці та експериментально визначити рівень прояву лідерства у підлітків.

Висвітлення проблеми. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що існують різноманітні точки зору вчених щодо сутності поняття «лідер» і підходів до його дослідження. Саме слово «лідер» (від англійського lead – вести) характеризує людину, здатну вести за собою, очолювати колектив. Н.С. Жеребова зазначає, що лідер – це член групи, який організовує навколо себе інших її членів, його норми поведінки та ціннісні орієнтації узгоджені з груповими і сприяють організації й управлінню цим колективом в ході досягнення спільних цілей [2]. А.А. Єршов вважає, що лідер – це член групи, який володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне положення у структурі міжособистісних стосунків і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням колективом до досягнення спільних цілей [1].

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що:

- лідер — це член групи, за яким вона визнає перевагу в соціальному статусі і надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях;

- лідер – це індивід, здатний виконувати центральну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків у колективі;
- лідер — це людина, яка завдяки своїм особистісним якостям має домінуючий вплив на членів соціальної групи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність трактування дослідниками феномену лідерства. Так, Б. Д. Паригін трактує лідерство як один із процесів організації та управління малою соціальною групою, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальний термін і з оптимальним ефектом [2]. Інші науковці (Н. І. Алексєєва, С. А. Багреців, І. Д. Бех, Дж. Террі) визначають лідерство як вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети. І. Валер, Ф. Массарик трактують лідерство як міжособистісну взаємодію, яка виявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікативного процесу і спрямована на досягнення цілей [1]. О. М. Зайцева під лідерством розуміє явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на колектив в цілому у напрямку виконання групових завдань [2]. На основі аналізу різних підходів Р. Стогділл робить висновок, що в усіх випадках «лідерство розглядається або як фокус групових процесів, або як мистецтво дійти згоди» [4].

У процесі дослідження феномену лідерства, що активно розгорнувся на початку ХХ ст., сформувалися різні концептуальні системи, теорії, кожна з яких розглядала його під особливим кутом зору, відповідно пояснюючи його походження, сутнісні особливості, вплив на функціонування малої соціальної групи. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження свідчить про те, що існує чотири основних теоретичних підходи у розумінні походження лідерства: теорія рис (Е.Богардус, Е.Крюгер, А.Сміт), ситуаційна теорія лідерства (В. Дженкінс і Ф. Селзник), поведінковий підхід до проблем лідерства (Дуглас МакГрегор, К. Левін, Р. Лайкерт), синтетична (системна) теорія лідерства (Б. Басс, Ф. Фідлер, З. Холландер і Дж.Джуліан) [5].

Як відомо, успішний лідер володіє певними лідерськими якостями. На думку В. Ягоднікової, лідерські якості – це індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і сприяють досягненню мети, забезпечують ефективне лідерство [6]. В.Сбитнева, поділяючи погляди А.Лутошкіна і М.Рожкова, вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей і рис, що дає змогу члену суспільного об'єднання статусно виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях [2].

Вчені наголошують, що сензитивним періодом розвитку лідерських якостей є підлітковий вік – період переходу від дитинства до дорослості. Провідними потребами особистості підлітка стає прагнення до самопізнання, самоствердження, самооцінки.

Розвиток лідерських якостей підлітків відбувається у процесі виховання, яке спрямоване на формування особистості відповідно до вимог суспільства. Організація виховного процесу передбачає створення необхідних психолого-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим розвиток лідерських якостей у підлітків. Психолого-педагогічні умови є сукупністю зовнішніх чинників, які забезпечують успішне розв'язання поставленого завдання – формування лідерських якостей особистості [6].

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив нам виділити такі психологічні умови формування лідерських якостей у підлітків: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства підлітків; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей підлітків шляхом організації колективу команди; створення стимулюючого і розвивального середовища на основі використання інтерактивних форм роботи (колективні творчі справи, рольові та ділові ігри); створення позитивної емоційної атмосфери, що передбачає творче спілкування і партнерську взаємодію підлітків у групі.

З метою визначення рівня розвитку лідерських якостей у підлітків нами проводилося експериментальне дослідження в ЗОШ № 11 міста Тернополя. У дослідженні взяло участь 83 учні підліткового віку (учні 7 класів).

Для дослідження рівня розвитку лідерських якостей підлітків ми використали такі психодіагностичні методики: «Соціометрія» Дж.Морено, тест-опитувальник КОС та методику «Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарікова і Є. Крушельницького.

Для перевірки ефективності виділених нами психологічних умов розвитку лідерських якостей у підлітків, а також для порівняння та аналізу отриманих результатів всі учні, які брали участь в експериментальному дослідженні, були розділені на дві групи: контрольну та експериментальну.

Охарактеризуємо отримані результати дослідження на етапі констатувального експерименту. За допомогою методики КОС нами були отримані наступні дані (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Сформованість лідерських якостей

Рівень розвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	Комунікативні здібності	Організаторські здібності	Комунікативні здібності	Організаторські здібності
високий	10%	20%	20%	18%
достатній	30%	40%	35%	25%
середній	34%	15%	26%	30%
нижче середнього	20%	20%	14%	15%
низький	6%	5%	5%	12%

Як видно з таблиці, нами встановлено, що високий рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей проявляється в контрольній групі відповідно у 10% та 20% дітей, в експериментальній – у 30% і 40% підлітків. Ці учні швидко орієнтуються в новій ситуації, багато спілкуються з друзями і вчителями, приймають самостійні рішення, мають навички організації різноманітних ігор, конкурсів.

Достатній рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей. Його отримали в контрольній групі за обома показниками 30% та 40% осіб, а в експериментальній – 35% і 25%. Ці підлітки проявляють ініціативу в спілкуванні, постійно намагаються розширити коло знайомств, беруть активну участь в організації заходів.

Середній рівень розвитку досліджуваних здібностей. Такі учні лише інколи виявляють інтерес до спільної діяльності, соромляться висловити свою думку, демонструють середню успішність у навчанні, виконують окремі громадські доручення. Вони користуються повагою окремих членів колективу, поде іноді конфліктують з товаришами, прагнуть до лідерства, але не завжди об'єктивно оцінюють свої можливості. Таких підлітків у контрольній групі 34% та 15%, тоді як в експериментальній – 26% та 30%.

У 20% учнів контрольної групи рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей нижче середнього рівня, в експериментальній групі ці показники становлять відповідно 14% та 15%. Ці учні не прагнуть до спілкування, почувають себе некомфортно в новій ситуації, погано адаптуються до класного колективу, важко переживають образи.

Низький рівень розвитку комунікативних здібностей виявлено лише в 6% учнів та організаторських здібностей в 5% дітей контрольної групи. В експериментальній групі – 5% підлітків з низькими рівнем розвитку комунікативних здібностей та 12% учнів з низьким рівнем розвитку організаторських здібностей. Це підлітки, які вважають за краще проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства. Вони відчувають значні труднощі у встановленні контактів з незнайомими людьми, уникають великих компаній, надають перевагу самотності.

За допомогою тесту «Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарикова і Є. Крушельницького, ми виявили ознаки лідерства і визначили сформованість лідерських якостей підлітків (рис. 1):

Як видно з діаграми, 46% досліджуваних мають слабо виражені лідерські якості, що свідчить про невпевненість у собі та власних діях, високий рівень конформності, небажання брати на себе відповідальність. Таким учням властива невисока навчальна успішність і дисциплінованість, соціальна пасивність, нестабільність міжособистісних стосунків з товаришами, конфліктність, слабка лідерська орієнтація, недостатня сформованість комунікативних умінь.

51% підлітків мають середній рівень вираженості лідерських якостей. Тобто у більшості учнів проявляється прагнення до виконання діяльності, яка вимагає відповідальності, та бажання займати керівні позиції відносно своїх однокласників.

У 3% досліджуваних лідерські якості яскраво виражені. Такі підлітки схильні до наказів, ставлять високі вимоги перед собою та оточуючими, беруть активну участь в організації шкільних заходів, відповідальні, хоча часто егоїстичні та схильні до прийняття ризикованих рішень.

Рис. 1. Рівень розвитку лідерських якостей у підлітків

З метою визначення лідерів у класному колективі, так званих соціометричних «зірок», нами використовувався метод соціометрії Дж.Морено.

Аналіз отриманих даних свідчить про наявність невеликого відсотка лідерів у контрольній групі (10%) та ще меншого в експериментальній групі (8%). Це так звана “зона зірок”. У “зону наближених” до лідерів, увійшло 22% осіб в контрольній групі та 27% – в експериментальній. Середній показник мають досліджувані, які належать до “зони знехтуваних”. Це – 38% осіб в контрольній групі та 43% в експериментальній. Також нами було виявлено дітей в обох групах, які не отримали жодного вибору. Вони потрапили в “зону ізолюваних” (22% в експериментальній групі та 30% – в контрольній).

На формульованому етапі дослідження, що проводився серед учнів експериментальної групи (44 особи), нами було розроблено і впроваджено спеціальний комплекс тренінгових занять, спрямований на розвиток лідерських якостей підлітків, який передбачав реалізацію тих психологічних умов, що були вище зазначені нами. Засобами розвитку лідерських якостей у підлітків нами було обрано інтерактивні форми і методи роботи – ділові й рольові ігри, колективні творчі справи; театралізовані інсценізації, дискусії; конкурси, змагання. Підлітки набували умінь працювати в групі, вчилися толерантно спілкуватися, відповідально приймати рішення, враховуючи думки і бажання інших людей.

Після завершення формульованого експерименту, що передбачав проведення соціально-психологічного тренінгу, ми здійснили повторно діагностування з метою визначення рівня сформованості лідерських якостей у підлітків експериментальної і контрольної груп. Для цього ми використали ті ж методи дослідження, що і на етапі констатувального експерименту.

Порівняльний аналіз отриманих даних показав, що систематична робота по забезпеченню ефективного лідерства сприяла кращому розвитку лідерських якостей у дітей експериментальної групи.

Так, результати отримані за допомогою методики КОС, засвідчили, що в експериментальній групі зросла кількість осіб, у яких спостерігається високий рівень розвитку комунікативних та організаторських якостей (32% та 35%). У контрольній групі показники цих здібностей майже не змінилися – відповідно 11% та 20%.

Результатами дослідження за допомогою тесту «Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарикова та Є. Крушельницького показали, що

ПОКАЗНИКИ сформованості лідерських якостей у підлітків експериментальної групи змінилися в позитивну сторону. На високому рівні розвитку зазначені якості виявлено у 11% підлітків (до експерименту – 3%), на середньому рівні у 64% (до – у 51%), на низькому рівні 25% підлітків.

Результати соціометрії свідчать про суттєве підвищення соціального статусу особистості в експериментальній групі. Так, кількість лідерів збільшилася з 8% до 13%. Натомість кількість «ізолюваних» учнів зменшилися з 22% до 10%. За результатами повторного діагностування показники у контрольній групі майже не змінилися – відповідно 10% та 28%.

Таким чином, проведене нами дослідження дало можливість теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити сукупність виділених нами психологічних умов розвитку лідерських якостей у підлітків. Отримані результати дослідження підтвердили їх ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кулініч І. Психологія управління / І. Кулініч. – К.: Знання, 2008. – 292 с.
2. Москаленко В. Соціальна психологія / В. Москаленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
3. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування педагогічних якостей підлітків / К. С. Садохіна // Проблеми сучасної психології. – 2009. – №9. – С. 439-448.
4. Селевко Г. К. Найди себя. / Г. К. Селевко, Н.И. Бабурина, О. Г. Левина. – М.: Народное образование, 2001. – С.20–25.
5. Шалагинова Л. Психологія лідерства / Л. Шалагинова. – СПб.: Речь, 2007. – 464 с.
6. Ягоднікова В. Виховання лідерів / В. Ягоднікова // Виховна робота в школі. – 2009. – №10. – С. 2-36.

Батожна О.

Науковий керівник – асист. Слозанська Г.І

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

Постановка проблеми. На даний момент соціально-економічний розвиток України стоїть на шляху активного економічного та соціального розвитку. Цілісний прогрес держави безпосередньо залежить соціального благополуччя її громадян, зокрема молодого покоління, яке є нашим майбутнім. Надмірно високий коефіцієнт хворих на алкоголізм, наркоманію та інших проявів девіантності саме в молодому віці набуває особливої гостроти в Україні. Саме тому профілактика девіантної поведінки зараз починає займати одну із основних ролей у роботі соціального працівника та соціального педагога. Але інтенсивний розвиток суспільства і молоді зокрема зумовлює пошуки нових засобів попередження негативних проявів поведінки.

Метою цієї статті є проаналізувати поняття «девіантна поведінка», вивчити особливості театрального мистецтва як засобу попередження виникнення девіантності у молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень. Молодь є одним із найвразливіших суб'єктів у суспільстві і тому прояви соціально неприйнятної поведінки найвиразніше проявляється саме у них. В цьому віці, коли не сформований стійкий світогляд, особи найбільше піддаються зовнішньому впливу. Сприймаючи інтереси, погляди оточуючих, вони обирають їх для себе і в подальшому керуються ними. З розвитком девіантної поведінки у молоді все більше затуплюються позитивні відчуття і вона може стати резервом для майбутньої злочинності

Прогресуюча тенденція безперервного зростання різних проявів девіантної поведінки, їх об'єктивність і неминучість ставлять перед суспільством, конкретною соціальною службою та соціальним працівником в якості основних завдань пошук форм, методів і технологій роботи з молоддю, концентрацію зусиль, спрямованих як на реабілітацію молодої людини, так і, що більш необхідно, попередження відхилень від соціальних норм, тобто усунення умов, які прямо або опосередковано мають негативний вплив на вчинки і дії неповнолітнього. Тому в науці та практиці набула широкого поширення основна технологія роботи з підлітками для запобігання формування девіантної поведінки – профілактична[3].

Профілактика - це сукупність державних, громадських, соціально-медичних та організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення в поведінці людини[2].

У науковій літературі дослідженням шляхів профілактики девіантної поведінки у школярів займаються такі російські вчені: І. Башкатов, Ю. Василькова, Т. Василькова, М. Галагузова, А. Гоголева, С. Завражин, О. Змановська, Ю. Клейберг, Р. Овчарова, Г. Яркіна.

Проблемами подолання і профілактики різних проявів девіантної поведінки займалися такі зарубіжні вчені, як: Е. Дюркгейм, Р. Мертон, І. Гофман, Е. Лемерт, Г. Беккер, Н. Смелзер А. Коен, З. Фрейд, Ч. Ломброзо, У. Шелдон та ін.. Різні фактори такої поведінки вивчали: Бондарчук О.І, Данченко І.О., Іваницький О.В., Буянов М.І., Когут С.Г та інші.

Проблема профілактико-терапевтичного потенціалу театрального мистецтва піднімається у працях І. Масанділової, І. Фузейнікової, К. Чедії та ін.. У зарубіжній соціальній практиці